
ГАЛУЗЕВІ НОРМАТИВНІ АКТИ З ОХОРОНИ ПРАЦІ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ: НОВЕЛИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Т.С. НОВАК, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: tamaranovak@bigmir.net

Т.В. МИХАЙЛЕНКО, керівник видавничих проєктів
видавничого дому «ТЕХ МЕДІА ГРУП»
E-mail: tania.polobyuk@gmail.com

Анотація. У статті проведено аналіз змін, які відбулись у правовому забезпеченні охорони праці у сільському господарстві на рівні галузевих нормативних актів.

Зроблено висновок, що оптимізація галузевого законодавства з охорони праці, результатом якої стало прийняття нових Правил охорони праці в сільськогосподарському виробництві та об'єднання в цьому документі вимог безпеки для всіх виробничих процесів та робіт, що виконуються при виробництві сільськогосподарської продукції, було потрібним кроком для удосконалення правового забезпечення цієї сфери. Виявлено основні недоліки згаданого галузевого нормативного акту з охорони праці: відсутність вказівок на базові документи, що регламентують працезахоронні заходи та засоби; фактична відсутність оновлених положень в частині врахування сучасних вимог до існуючих технологій, машин, устаткування сільськогосподарського виробництва; відсутність спеціальних вимог безпеки для підгалузей козівництва, вівчарства, звірівництва.

Запропоновано в якості пріоритетного напрямку роботи для підвищення ефективності організації охорони праці на сільськогосподарських підприємствах та спрощення процесу розробки відповідних локальних нормативних актів безпосередньо для суб'єктів господарювання, оновлення примірних інструкцій з охорони праці для працівників, зайнятих на роботах в рослинництві, та розробка примірних інструкцій з охорони праці за видами робіт чи за професіями для працюючих у тваринництві.

Ключові слова: охорона праці, сільське господарство, правове забезпечення, галузеві нормативні акти з охорони праці, рослинництво, тваринництво

Актуальність.

Відносини у сфері охорони праці у сільському господарстві регулюються низкою нормативних актів

різних рівнів та різної юридичної сили – від Конституції України та міжнародного законодавства до локальних нормативних актів сільськогосподарських підприємств. Велику

роль у процесі належної організації охорони праці відіграють галузеві нормативні акти, оскільки: а) саме вони конкретизують загальні норми законів та підзаконних актів із урахуванням специфіки сільськогосподарської діяльності та відповідних виробничих процесів; б) спираючись на положення цих документів та беручи їх за основу власник сільськогосподарського підприємства має змогу розробити відповідні документи локального характеру. Зважаючи на ряд законодавчих змін у досліджуваній сфері, а саме: прийняття у 2018 році нових Правил охорони праці у сільськогосподарському виробництві та скасування внаслідок цього низки документів, виникає необхідність здійснення аналізу таких новел та формулювання узагальнюючих висновків щодо їх ефективності та доцільності, що й зумовлює актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми правового забезпечення охорони праці у сільському господарстві були предметом наукових пошуків таких вчених, як Н. О. Багай, Ю. А. Вовк, В. П. Жушман, О. А. Мірошниченко, В. В. Носік, О. О. Погрібний, Ф. М. Раянов, Н. І. Титова, В. Ю. Уркевич, І. І. Шамшина, В. З. Янчук та інші, однак із урахуванням динамічних змін в правовому полі це питання залишається недостатньо вивченим та потребує подальшого дослідження.

Мета статті полягає у характеристиці сучасного стану правового забезпечення охорони праці у сільському господарстві на рівні галузевих нормативних актів.

Результати.

На початку хотілося б відмітити, що законодавство у сфері охорони праці як взагалі, так і в сільському господарстві зокрема, характеризується наявністю великої кількості нормативних актів, отриманих «у спадок» від колишнього СРСР або прийнятих в перші роки незалежності України. Такий стан речей однозначно є незадовільним, що неодноразово доводилось вченими (Романів & Бабух, 2014: 226; Виноградов, 2011: 34), оскільки не дозволяє врахувати ті ризики, шкідливі та небезпечні виробничі чинники, які несуть загрозу життю та здоров'ю працюючих у сільському господарстві за сучасного стану техніки, технології, організації роботи на підприємствах аграрної сфери.

Досліджуючи цю проблематику, в наукових колах висувались різні пропозиції щодо покращення правового забезпечення охорони праці. Наприклад, В. В. Гуменна та Л. П. Амелічева бачать вирішення окресленого питання у прийнятті Галузевої програми поліпшення стану безпеки й гігієни праці і виробничого середовища у сільському господарстві на середньостроковий та довгостроковий періоди. Цим документом автори пропонують запровадити у аграрне виробництво необхідні сучасні заходи і засоби з охорони праці, серед яких: науково-технічні, організаційно-правові, санітарно-гігієнічні та інші (Гуменна & Амелічева, 2016: 25). На думку О. В. Войналовича та В. П. Голода, до питання удосконалення правового забезпечення охорони праці потрібно підходити комплексно, приділяючи основну увагу належному врегулюванню таких працеохоронних заходів, як: розробка і впровадження галузевої системи управління охороною праці;

відображення у галузевих нормативних актах з охорони праці сучасних вимог безпеки праці; посилення контролю за нормативами безпеки та умовами праці сільськогосподарських працівників з акцентом на технічний стан сільськогосподарських агрегатів (Войналович & Голод, 2013: 66). Однак ці доцільні пропозиції в переважній більшості досі залишаються в теорії.

Разом із тим, останніми роками було зроблено ряд значущих кроків і в практичній площині.

По-перше, розпорядженням Кабінету Міністрів від 18 грудня 2017 р. № 1022-р («Про скасування, визнання такими, що втратили чинність...»), (2018) було скасовано та визнано такими, що втратили чинність, десятки документів із пожежної безпеки, охорони праці та актів санітарного законодавства, у тому числі й таких, що поширювались на сільськогосподарську сферу. На жаль, на заміну скасованим документам далеко не завжди було запропоновано більш сучасну альтернативу.

По-друге, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 989-р було схвалено Концепцію реформування системи управління охороною праці в Україні, спрямовану на забезпечення впровадження в нашій державі працезахоронних стандартів Європейського Союзу. Зокрема, планується впровадження ризикоорієнтованого підходу для запобігання виробничим ризикам, що полягає у профілактиці виробничого травматизму та запобіганні негативному впливу на людину виробничих чинників (наразі ж, вказується в Концепції, основна увага приділяється реагуванню на нещасні випадки чи небезпечні ситуації, що вже існують). Також істотним нововведенням Концепції є впровадження

так званого «саморегулювання», тобто надання права роботодавцям не лише створювати акти з охорони праці на власних підприємствах, а й контролювати їх дотримання, усунувши від цього процесу Державну службу України з питань праці. Це, як вважають фахівці (й ми поділяємо таку думку), може призвести до свавілля роботодавців у частині покарань працівників за порушення відповідних приписів. Вірно підкреслюється, що власник зобов'язаний приймати внутрішні нормативні акти з охорони праці на доповнення до загальнодержавних із збереженням контролюючої функції держави за додержанням працезахоронного законодавства (в особі інспекторів Державної служби України з питань праці) (Дудін, 2019).

До проблем, які потребують вирішення, Концепція відносить й те, що внаслідок існуючої жорсткої регламентації правил виконання робіт і використання машин і механізмів (яка була заснована за адміністративно-командної системи та продовжує застосовуватись донині) відбулось накопичення значного обсягу нормативно-правових актів із безпеки та гігієни праці. Це, у свою чергу, позбавляє можливості оперативно та своєчасно реагувати на швидкий розвиток технологій та економіки і характеризується неефективним використанням ресурсів. На думку авторів Концепції, особливо гостро це відчувається на малих та мікропідприємствах. Останнє напряму стосується сільського господарства, оскільки проблема незадовільного стану організації охорони праці, скажімо, у фермерських господарствах, на яких, як правило, зайнята невелика кількість працюючих, є дуже гострою. Про це свідчать високі по-

казники виробничого травматизму (лише з січня по квітень 2019 року в сільському господарстві кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві склала 144 особи, з яких 20 загинуло) («Стан виробничого травматизму...», 2019).

Нарешті, основним напрямом реформування системи управління охороною праці Концепція називає удосконалення законодавства з охорони праці з одночасним підвищенням рівня безпеки та гігієни праці працівників, яке має включати, серед іншого, й усунення дублюючих, застарілих і суперечливих положень законодавства, приведення його у відповідність з міжнародними нормами Європейського Союзу з безпеки та гігієни праці.

Повною мірою це стосується й законодавства з охорони праці у сільському господарстві.

Донедавна на галузевому рівні відносини з охорони праці регулювались наступним чином. По-перше, існували Правила охорони праці у сільськогосподарському виробництві (затверджені наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України від 26 листопада 2012 р. № 1353), які встановлювали вимоги до охорони праці під час одержання продукції рослинництва і тваринництва, вирощування сільськогосподарських культур на відкритому ґрунті, в оранжереях і теплицях. А по-друге, продовжували діяти окремі правила з охорони праці за підгалуззями тваринництва: Правила охорони праці у птахівництві (затверджені наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 6 жовтня 2008 р. № 213), Правила охорони праці у тваринництві. Свинарство (затверджені наказом Державного комітету України з нагляду за

охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 269), Правила охорони праці у тваринництві. Велика рогата худоба (затверджені наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 268), Правила охорони праці у тваринництві. Конярство (затверджені наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України від 26 листопада 2012 р. № 1350). Планувалось прийняття аналогічних правил для козівництва та вівчарства.

Такий значний масив галузевого нормативного матеріалу дійсно ускладнював практичну реалізацію його вимог, особливо якщо діяльність сільськогосподарського підприємства охоплювала кілька тваринницьких підгалузей чи поєднувала рослинництво з тваринництвом. Окрім того, до згаданих галузевих нормативних актів не вносились своєчасні зміни, що призводило до існування в них посилок на не діючі документи (наприклад, у свинарстві при встановленні вимог щодо освітлення робочих місць керувались нечинними СНіП II-4-79 «Природне і штучне освітлення» та ГОСТ 12.2.061-81 «Обладнання виробниче. Загальні вимоги безпеки до робочих місць», який відповідно до Наказу державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики «Про прийняття міждержавних стандартів як національні методом підтвердження та скасування відповідних міждержавних стандартів» від 22 грудня 2008 р. № 495 було замінено на ДСТУ ГОСТ 12.2.061:2009 ССБТ. «Обладнання виробниче. Загальні вимоги безпеки до робочих місць»), і таких невідповідностей було досить багато. Мало місце й дублювання вимог із охорони праці в різних документах. Наприклад, як Правила охорони праці у сільськогосподарському виробни-

цтві, так і Правила охорони праці в тваринництві. Свинарство містило вимоги щодо безпеки під час приготування кормів (п.1 Розділу VI та п. 13.4 відповідно). Причому змістовне наповнення цих пунктів суттєво відрізнялось, що не можна оцінити позитивно з точки зору дотримання таких вимог при безпосередньому виконанні робіт.

Водночас окремі правила охорони праці за підгалуззями, доповнюючи загальні вимоги, встановлені Правилами охорони праці у сільськогосподарському виробництві, дозволяли детально врегулювати безпеку спеціальних виробничих процесів. Приміром, у Правилах охорони праці в птахівництві визначались спеціальні вимоги до: території та виробничих майданчиків; виробничого обладнання, засобів механізації, призначених для вирощування і тримання птиці, виробництва та первинної обробки продукції птахівництва, інкубації яєць, видалення посліду. Окремий розділ детально регламентував безпеку всіх виробничих процесів при вирощуванні та догляді за птицею.

У 2018 році з метою поліпшення умов праці під час роботи у сільськогосподарському виробництві, зниження рівня травматизму та професійних захворювань, було здійснено суттєве реформування галузевого працеохоронного законодавства: наказом Міністерства соціальної політики України від 29 серпня 2018 р. № 1240 було а) затверджено Правила охорони праці у сільськогосподарському виробництві та б) скасовано правила охорони праці в скотарстві, свинарстві, птахівництві та конярстві. Таким чином, на даний час вимоги безпеки за всіма підгалуззями сільськогосподарського виробництва встановлюються єдиним галузевим нормативним актом з охо-

рони праці - Правилами охорони праці у сільськогосподарському виробництві (далі - Правила).

Така оптимізація нормативного матеріалу, на перший погляд, є доцільною та має сприяти спрощенню роботи щодо організації охорони праці на сільськогосподарських підприємствах та виконання відповідних вимог з безпечного виконання робіт зайнятими на них особами.

Однак вивчення змісту розглянутого документу дозволяє виділити ряд аспектів, які викликають певні зауваження.

По-перше, в діючих Правилах містяться посилання лише на три (!) інші нормативні акти (Закон України «Про пестициди та агрохімікати», Правила дорожнього руху та Технічний регламент знаків безпеки і захисту здоров'я працівників). Натомість Правила (2012 року) лише в одному Розділі II «Загальні вимоги» відсилали до 22 (!) документів, що врегульовували такі аспекти охорони праці, як проходження медичних оглядів, навчання з питань охорони праці, атестацію робочих місць та ін. Таке максимальне спрощення текстуального наповнення діючих Правил, з одного боку, є правильним, оскільки при зміні нормативних актів відсутня потреба внесення правок в їх зміст. З іншого боку – відсутність вказівок на конкретний акт законодавства, яким встановлюються ті чи інші вимоги щодо забезпечення належних, безпечних та здорових умов праці в Правилах, ускладнює роботу з ними безпосередньо в аграрних підприємствах. По-іншому: виконувати вимоги працеохоронного законодавства потрібно, але для цього треба володіти інформацією, норми яких саме актів ці вимоги встановлюють. Це, в свою чергу, викликає потребу у

фахівцях-юристах, які є далеко не у кожному фермерському господарстві чи у малому, а тим більше мікро- сільськогосподарському підприємстві.

По-друге, обґрунтовуючи необхідність прийняття нових Правил, розробники акцентували увагу на потребі охоплення ними «нових технологічних процесів, сучасних обставин та умов праці» («Пояснювальна записка до проекту наказу...»), однак фактично цього зроблено не було. Такий висновок можна зробити з порівняння змісту чинних та попередніх Правил. А саме, розділ Правил 2018 р., яким встановлюються вимоги безпеки під час одержання продукції рослинництва, тотожний аналогічному розділу Правил 2012 р. (єдині зміни – видалені норми, які відсилали до інших нормативно-правових актів з охорони праці, техніки безпеки та виробничої санітарії). До розділу ж Правил 2018 р., яким регламентовано вимоги з охорони праці в тваринництві, було перенесено вибіркові пункти скасованих правил охорони праці в скотарстві, свинарстві, конярстві, птахівництві та бджільництві.

Нарешті, прийняття нових Правил так і не заповнило існуючу прогалину в регулюванні охорони праці в сільському господарстві в частині встановлення спеціальних вимог безпеки для таких підгалузей тваринництва, як конярство, вівчарство та звірівництво.

Висновки і перспективи.

Незважаючи на відмічені недоліки та суперечливі моменти, все ж таки реформування законодавства з охорони праці у сільському господарстві на рівні галузевих нормативних актів було потрібним кроком в напрямі удосконалення правового забезпечення цієї сфери.

Для підвищення ефективності організації охорони праці на сільськогосподарських підприємствах та спрощення процесу розробки відповідних локальних нормативних актів безпосередньо для суб'єктів господарювання, на наш погляд, пріоритетним напрямом роботи в подальшому має стати розробка примірних інструкцій з охорони праці за видами робіт чи за професіями, які б слугували доповненням і конкретизацією Правил. Аргументами на користь цього є те, що на даний час існує лише Збірник примірних інструкцій з охорони праці для працівників під час виконання робіт у рослинництві, який було затверджено майже 20 років тому (наказом Міністерства агропромислового комплексу від 15 грудня 1999 р. № 368). Очевидно, що зміщені в ньому положення мають бути оновлені й приведені у відповідність до діючого законодавства та враховувати сучасні вимоги безпеки до виробничих процесів у сільському господарстві. Примірні інструкції з охорони праці для працівників тваринництва взагалі відсутні, що істотно ускладнює роботу над врегулюванням питань безпеки працівників цієї підгалузі, яка об'єктивно є небезпечною.

Таким чином, актуальним вбачається продовження реформування галузевих нормативних актів із охорони праці у сільському господарстві задля досягнення кінцевої мети – зменшення рівня виробничого травматизму та підвищення рівня захисту працюючих в цій сфері осіб.

Список використаних джерел

1. Романів Л. В., Бабух І. Б. Охорона праці в Україні: проблеми, досвід, перспективи. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 4 (108). С. 222–228.

2. Виноградов О. В. Охорона праці. Аналіз стану охорони праці в Україні. Статистика України. 2011. № 3. С. 31–35.
  3. Гуменна В. В., Амелічева Л. П. Проблеми забезпечення права на охорону праці працівників сільського господарства в умовах «озеленення» економіки. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2016. Том. 2. № 8. С. 22–26.
  4. Войналович О. В., Голод В. П. Роль охорони праці у соціально-економічному розвитку сільських територій. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2013. Вип. 181(1). С. 65–70.
  5. Про скасування, визнання такими, що втратили чинність, та такими, що не застосовуються на території України, деяких актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади з пожежної безпеки, охорони праці та санітарного законодавства: розпорядження Кабінету Міністрів від 18 грудня 2017 р. № 1022-р. Офіційний вісник України. 2018. № 22. Ст. 736.
  6. Дудін В. Чи стартує у 2019 р. реформа охорони праці і яка саме? URL: <http://rev.org.ua/chi-startuye-u-2019-r-reforma-okhoroni-praci-i-yaka-same/>
  7. Стан виробничого травматизму за 4 місяці 2019 та 2018 року по галузях нагляду (осіб). URL: <http://ks.dsp.gov.ua/2019/07/19/stan-virobnichogo-travmatizmu-po-ukrayini-za-6-misyatsiv-2019-ta-2018-roku/>
  8. Пояснювальна записка до проекту наказу Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Правил охорони праці у сільськогосподарському виробництві». URL: <http://dsp.gov.ua>.
- perspektyvy. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy [Labor protection in Ukraine: problems, experience, prospects. Socio-economic problems of the modern period of Ukraine], 4 (108): 222–228 (in Ukrainian).
2. Vynohradov, O.V. (2011). Okhorona pratsi. Analiz stanu okhorony pratsi v Ukraini. Statystyka Ukrainy [Occupational Health. Analysis of the state of occupational safety in Ukraine. Statistics of Ukraine], 3: 31–35 (in Ukrainian).
  3. Humenna, V.V. & Amelicheva, L.P. (2016). Problemy zabezpechennia prava na okhoronu pratsi pratsivnykiv silskoho hospodarstva v umovakh «ozelenennia» ekonomiky. Visnyk studentskoho naukovohto tovarystva Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa [Problems of securing the right to labor protection of agricultural workers in the conditions of greening the economy. Bulletin of the Student Scientific Society of Vasyl Stus Donetsk National University], 2 (8): 22–26 (in Ukrainian).
  4. Voinalovych, O.V. & Holod, V.P. (2013). Rol okhorony pratsi u sotsialno-ekonomichnomu rozvytku silskykh terytorii. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes [The role of labor protection in the socio-economic development of rural areas. Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Economics, Agrarian Management, Business], 181(1): 65–70 (in Ukrainian).
  5. Pro skasuvannia, vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, ta takymy, shcho ne zastosovuiutsia na terytorii Ukrainy, deiakykh aktiv ministerstv, inshykh tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady z pozhezhoi bezpeky, okhorony pratsi ta sanitarneho zakonodavstva [On cancellation, recognition and invalidation of certain acts of ministries, other central executive authorities on fire safety, labor protection and sanitary legislation] (2018): rozpori-

---

References

1. Romaniv, L.V. & Babukh, I.B. (2014). Okhorona pratsi v Ukrainy: problemy, dosvid,

- adzhennia Kabinetu Ministriv 18.12.2017 № 1022-r. Ofitsiyni visnyk Ukrainy, 22, 736 (in Ukrainian).
6. Dudin, V. (2019). Chy startuie u 2019 r. reforma okhorony pratsi i yaka same? [Is labor protection reform starting in 2019 and what is it?]. Available at: <http://rev.org.ua> (in Ukrainian).
  7. Stan vyrobnychoho travmatyzmu za 4 misiatsi 2019 ta 2018 roku po haluziakh nahliadu (osib) [Occupational injury status for the 4 months of 2019 and 2018 by industry (persons)]. Available at: <http://ks.dsp.gov.ua> (in Ukrainian).
  8. Poiasniuvalna zapyska do proektu nakazu Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy «Pro zatverdzhennia Pravyl okhorony pratsi u silskohospodarskomu vyrobnytstvi» [Explanatory Note to the Draft Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine «On Approval of the Labor Protection Rules in Agricultural Production»]. Available at: <http://dsp.gov.ua> (in Ukrainian).

T.S. Novak, T.V. Mykhailenko (2019). Industrial labor protection regulations in agriculture: legislative innovation. *Law. Human. Environment*, 10(4): 46-53.
<https://doi.org/10.31548/law2019.04.006>.

Summary. *The article analyzes the changes that have occurred in the legal provision of labor protection in agriculture at the level of industrial regulations.*

It is concluded that the optimization of industrial labor protection legislation, which resulted in the adoption of new Agricultural Safety Rules and the integration in this document of safety requirements for all production processes and works performed in the production of agricultural products, was a necessary step for improving legal support for this area. The main shortcomings of the mentioned industrial regulation on labor protection were identified: lack of instructions on basic documents regulating labor protection measures and means; the actual absence of updated provisions regarding the consideration of current requirements for existing technologies, machines, equipment of agricultural production; absence of special security requirements for the sub-sectors of goat farming, shepherding, furry.

It is proposed as a priority area of work for improving the efficiency of the organization of labor protection at agricultural enterprises and simplifying the process of development of relevant local regulations directly for economic entities, updating the indicative labor protection instructions for workers employed in crop production, and developing indicative instructions for labor protection by type of work or occupation for the livestock industry.

Keywords: *labor protection, agriculture, legal support, industrial regulations on labor protection, crop production, animal husbandry*
